



## ابن حجر شهاب‌الدین احمد بن مجد هیتمی سعدی انصاری

ابن حجر هیتمی، شهاب‌الدین ابوالعباس احمد بن بدرالدین مجد بن شمس‌الدین مجد بن نورالدین علی بن حجر هیتمی سعدی انصاری (رجب ۹۰۹-۹۷۴ق/ ۱۵۰۲-۱۵۶۷م)، فقیه، عالم و مؤلف پرکار شافعی است.

### فهرست مندرجات

- ۱ - نسب
- ۲ - شرح حال و اساتید
- ۳ - مرتبه والایی علمی
- ۴ - نظر به رد شیعه
- ۵ - انتقاد شدید علما
- ۶ - شاگردان
- ۷ - آثار
  - ۷.۱ - آثار چاپی
  - ۷.۲ - آثار خطی
- ۸ - فهرست منابع
- ۹ - پانویس
- ۱۰ - منبع

### نسب

نسبت‌های هیتمی و سعدی از محله ابوالهتیم در ایالت غربیه و قبیله بنی سعد در ایالت شرقیه مصر گرفته شده است. اگر چه خانواده او را از انصار شمرده‌اند، اما او از افزودن نسبت انصاری به نام خویش خودداری می‌کرد. جدّ بزرگ او که اصلاً از اهالی سلّمنت<sup>[۱]</sup> بود، چون کم سخن می‌گفت، حجر لقب یافت و ابوالعباس نیز از همین روی به این حجر معروف شد.

### شرح حال و اساتید

ابن حجر در کودکی قرآن و قدری از منهای نَوّی را حفظ کرد و چون پدرش و سپس جدش حجر درگذشتند، سرپرستی او را دو دانشمند بزرگ آن روزگار شمس‌الدین ابن ابی‌الحامیل (د ۹۲۲ق/ ۱۵۲۶م) و شمس‌الدین شناوری که از استادان پدرش بودند، به عهده گرفتند. وی پس از فراگرفتن مقدمات در اوایل ۹۲۴ق که حدود ۱۴ سال داشت، به جامع‌الزهر رفت و با وجود خردسالی با دانشمندان مصر همنشین شد و از شاگردان ابن حجر عسقلانی که بزرگ‌ترین آنان شیخ الاسلام زکریّا بود دانش آموخت.<sup>[۲]</sup> نویسنده مقدمه الفتاوی ابن حجر<sup>[۳]</sup> نام چند تن از دیگر استادان او از جمله عبدالحق سنباطی (د ۹۲۱ق/ ۱۵۲۵م) و مجد بن سالم طبلای (د ۹۶۶ق/ ۱۵۵۹م) را آورده است. ابن حجر، خود در معجم منشیخ نام استادان خویش را ذکر کرده و نام بعضی از آنان نیز در النور السافر عیدروس<sup>[۴]</sup> آمده است. در اواخر ۹۲۹ق در حالی که هنوز ۲۰ سالش تمام نشده بود، از رملی و طبلای و دیگران اجازه افتاء و تدریس گرفت<sup>[۵]</sup> و در دانشهای گوناگون چون تفسیر، حدیث، کلام، اصول و فروع فقه، فرائض (تقسیم ارث)، حساب، ادبیات، منطق و تصوف سرآمد گشت.<sup>[۶]</sup> در ۹۲۲ق/ ۱۵۲۶م با مساعدت شناوری با خواهرزاده او ازدواج کرد. در ۹۲۳ ق به حج رفت و سال بعد نیز در مکه ماند. در آن سال به اندیشه تألیف در موضوع فقه افتاد و چون به مصر برگشت متن الروض ابن مقری (د ۸۳۷ق/ ۱۴۳۴م) را اختصار و شرح کرد. در ۹۴۰ق دوباره به حج رفت و در مکه مقیم شد و به تألیف، افتاء و تدریس مشغول گشت<sup>[۷]</sup> و سرانجام همانجا درگذشت و در معلاه در آرامگاه طبرین دفن شد.<sup>[۸]</sup>

### مرتبه والایی علمی

ابن حجر در روزگار خویش از مرتبه والایی برخوردار بود، چنانکه در سرزمین حجاز ائمه وقت به او افتدا می‌کردند.<sup>[۹]</sup> او را ناشر علوم امام شافعی خوانده‌اند.<sup>[۱۰]</sup> مسائل فقهی را از بلاد دور همچون ملیبار (مالابار) و کالیکوت هند از او می‌پرسیده‌اند.<sup>[۱۱]</sup> و همایون پادشاه مغولی هند از او خواست تا کتابی در ردّ بدگویان معاویه تألیف کند.

### نظر به رد شیعه

ابن حجر، چنانکه در ذکر آثار او یاد خواهیم کرد، مطالبی در فضایل و مناقب اهل بیت نوشته، اما بیش‌تر به ردّ شیعه نظر داشته است. او به معاویه ارادت می‌ورزیده، چنانکه یکی از تألیفات خود را به او اختصاص داده، و به نفی کفر بیزید هم بی‌علاقه نبوده است.

نظریات ابن حجر مورد انتقاد شدید **علمای** عصر قرار می‌گرفت و گاهی این انتقاد به سرحد تکفیر می‌رسید، چنانکه هنگام تألیف *قواطع الاسلام* در ۹۴۳ق/ ۱۵۲۵م علما، فتاوی او را کفر شمردند. همچنین ابن زیاد، **مفتی** زبید (د ۹۷۵ق/ ۱۵۶۸م) به کتاب *قوة العین* او خرده گرفت. ابن حجر در هر دو مورد کتابهایی در دفاع از خویش نوشت که در آثار او ذکر شده است. **عزّی شعری** منسوب به او را نقل کرده و آن را رکیک خوانده است. [۱۲] ابن حجر علاوه بر آنکه در اغلب آثارش شیوه منتقدانه دارد، صریحاً به ردّ **آرای** بعضی از علما می‌پردازد که در بحث آثار او به شرح آنها خواهیم پرداخت.

## شاگردان

از شاگردان ابن حجر، برهان بن احب [۱۲] و مجد بن عبدالعزیز زمزمی **مفتی** مکه [۱۴] را نام برده‌اند.

## آثار

ابن حجر مؤلفی پرکار بود و در زمینه‌های **قرائت**، **فقه** شافعی، **حدیث**، **کلام**، **ادبیات**، **تعلیم** و **تربیت**، **تصوف** و جز آنها به تألیف پرداخت.

## ← آثار چاپی

۱. *اتمام النعمة الكبرى على العالم بمولد سيد ولد آدم*. این کتاب در ۱۴۰۴ق/ ۱۹۸۴م در **استانبول** به چاپ رسیده است. فس: *تحفة الاخبار فی مولد المختار* که در **دمشق**، ۱۲۸۲ق منتشر شده است. [۱۵]
۲. *اعلام قواطع الاسلام*. این کتاب در توجیه مسأله‌ای است که در ۹۴۳م در **مکه** فتوا داده بوده و بعضی از **علما** بر او اعتراض نموده و تکفیرش کرده بودند. این کتاب در **مصر** (۱۲۹۲ق) و نیز در ذیل زواج چاپ شده است.
۳. *تحفة المحتاج فی شرح المنهاج*، در فقه **شافعی**. این کتاب شرحی است بر *منهاج الطالبین* محیی‌الدین *نوی* (د ۶۷۶ق/ ۱۲۷۷م) (مصر، ۱۲۸۲، ۱۲۹۰، ۱۳۱۵ق). ۴. *تطهير الجنان و اللسان عن الخطور و التّفوّه بثلث سيدنا معاوية ابن ابي سفيان*، در ستایش معاویه. این کتاب در **مصر** (۱۳۰۷ق) در *حاشیة الصواعق*، و در **بیروت** (۱۴۰۵ق/ ۱۹۸۵م) مستقلاً به چاپ رسیده است.
۵. *الجوهرة المنظمه فی زیارة القبر المکرم*. در این کتاب آداب **زیارت پیامبر** بر مشرب صوفیان و دفاع از آن بیان شده است (مصر، ۱۲۷۹، ۱۳۰۹ق).
۶. *حاشیة بر ايضاح نووی در مناسک* (مصر، ۱۳۲۲، ۱۳۲۹ق، ۱۹۶۹م).
۷. *الخبيرات الحسان فی مناقب الامام الاعظم ابي حنیفة النعمان* (مصر، ۱۳۰۵ق). مؤلف در این کتاب به ردّ مطاعن **غزالی** پرداخته است.
۸. *الزواج عن اقرار الکبائر*، مجموعه‌ای است از احادیث درباره **گناهان کبیره** (مصر، ۱۲۸۴، ۱۳۱۰، ۱۳۳۱ق).
۹. *شرح قصيدة البردة* (مصر، ۱۳۲۲ق).
۱۰. شرح بر *مختصر المقدمة الحضرمیة* از عبدالله بن عبدالرحمان حضرمی (مصر، ۱۳۰۱، ۱۳۰۳، ۱۳۰۹ق).
۱۱. *الصواعق المحرقة فی الرد علی اهل البدع و الزندقة* (مصر، ۱۳۰۷ق، لاهور، ۱۸۹۵م). مؤلف در مقدمه کتاب می‌نویسد که از او خواسته شده بود تا کتابی در حقانیت خلافت **ابوبکر** و **عمر** بنویسد و در **رمضان** ۹۵۰/ دسامبر ۱۵۴۳ به سبب بسیاری **شیعیان** در مکه از او خواستند تا آن کتاب را در **مسجد الحرام** اقرار کند. وی بعداً اضافاتی در حقانیت خلفای چهارگانه بر کتاب نوشت و آن را *الصواعق المحرقة* نام نهاد. از دو کتاب که در رد صواعق تألیف شده اطلاع داریم: *البحار المرفقة*، از احمد بن مجد المرتضی (د ۱۰۳۹/ ۱۶۳۰م)، *صنعا* [۱۶] و *الصوارم المحرقة* از **قاضی نورالله شوشتری** (د ۱۰۱۹ق/ ۱۶۱۰م) (تهران، ۱۳۶۷ش).
۱۲. *الفتاوی الحدیثیة* (مصر، ۱۳۰۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۹۰ق). چنانکه در مقدمه کتاب یاد شده ذیلی است بر فتاوی فقهیه مؤلف. مطالب این کتاب را پاسخ به پرسشهایی که از او شده است تشکیل می‌دهد و از «**قرائت سوره اخلاص**» آغاز شده و به «**معنای توحید** صوفیان» پایان می‌پذیرد.
۱۳. *الفتاوی الكبرى الفقهیة* (مصر، ۱۳۰۸، ۱۳۲۲ق، بیروت، ۱۴۰۲ق/ ۱۹۸۳م). این کتاب نیز پاسخ به پرسشهاست و به شکل ابواب فقهی مرتب شده است.
۱۴. *فتح الجواد فی شرح الارشاد* که شرح ارشاد ابن مقرئ در فقه **شافعی** است (مصر، ۱۳۰۵ق).
۱۵. *الفتح المبین* که شرح اربعین نووی است (مصر، ۱۳۰۷ق).
۱۶. *القول المختصر فی علامات المهدي المنتظر*. این کتاب یک بار به صورت عکسی در **استانبول** به چاپ رسیده است. [۱۷]
۱۷. *کف-الزعاع عن محرّمات اللّهُ و السّماع*. ابتدا در **مصر** در ذیل الزواج و سپس در بیروت (۱۴۰۶ق/ ۱۹۸۶م) به طور مستقل به چاپ رسیده است. او این کتاب را در واقع در ردّ کتاب *فرح الاسماع* تونسوی نوشته است. در این کتاب تحریم انواع **موسیقی** و انواع بازی بیان شده است و علاوه بر آنکه از نظر **فقه** شافعی مهم است، از نظر جامعه‌شناسی نیز اهمیت دارد، زیرا در آن انواع **سازها** و **آلات موسیقی** و نیز انواع **بازیهای** مرسوم در **سده** ۱۰ق/ ۱۶م در آن ناحیه تعریف شده است.
۱۸. *مبلغ الارب فی فخر العرب*. در ۱۹۸۷م به کوشش مجدی السید ابراهیم در **قاهره** به چاپ رسیده است.
۱۹. *مناسک الحج*. مکرر چاپ شده است، از آن جمله در مصر یک بار در ۱۳۲۲ق و بار دیگر در ۱۹۶۹م.
۲۰. *المنح المکیة*. شرح قصیده همزیه بوسیری (د ۶۹۶ق/ ۱۲۹۷م) موسوم به *امر القرئ* فی مدح خیر الوری است (مصر، ۱۲۹۲ و ۱۳۰۷ق).
۲۱. *النخب الجلیلة فی الخطب الجزیلة*. (مصر، ۱۲۹۰ و ۱۳۱۰ق).

## ← آثار خطی

۱. *اتحاف اخوان الصفاء بنید من اخبار الخلفاء*. ظاهراً مؤلف این کتاب را پیش از *الصواعق المحرقة* تألیف کرده است و الصواعق چنانکه در مقدمه آن اشاره شده تألیف مجدد و مشروحی از این کتاب است.
۲. *اشرف الوسائل الی فهم الشمائل* که شرح شمائل ترمذی است و نسخه‌های خطی آن در کتابخانه‌های کوبریلی، [۱۸] [۱۹] بیرمنگام، خدیویه، [۲۰] آصفیه، [۲۱] جامع کبیر صنعا، [۲۲] اوقاف بغداد، [۲۳] دارالکتب مصر، [۲۴] سلیمانیه [۲۵] و **دانشگاه پنجاب** کوکب، شم نگهداری می‌شود.
۳. *قواطع الاسلام*. فتاوی‌ای است که در ۹۴۳ق/ ۱۵۲۵م در **مکه** بیان کرده است و گروهی از **علما** بر او خرده گرفته و آن فتاوی را **کفر** شمرده‌اند. [۲۶] [۲۷]
۴. *معجم مشایخ*. در این کتاب مؤلف استادان خویش و نیز کتابهایی را که **اجازه روایت** آنها را گرفته تا ۹۷۰ق/ ۱۵۶۳م یاد کرده است. نسخه‌هایی از این کتاب به نامهای اجازات ابن حجر و ثبت ابن حجر در کتابخانه‌های اوقاف بغداد، [۲۸] برلین آلوارت، شم و معجم ابن حجر در کتابخانه خدیویه [۲۹] موجود است. در مورد نسخه‌های خطی برخی دیگر از آثار او به بروکلیمان مراجعه شود.

## فهرست منابع

- (۱) احمد ابن حجر هیتمی، *الفتاوی الكبرى الفقهیة*، بیروت، ۱۴۰۳ق/ ۱۹۸۳م.
- (۲) عبدالحی ابن عماد، *شذرات الذهب*، قاهره، ۱۳۵۱ق.
- (۳) آصفیه، خطی.
- (۴) خدیویه، فهرست.
- (۵) رقیحی، احمد و دیگران، *فهرست مخطوطات مکتبة الجامع الکبیر صنعا*، صنعا، ۱۹۸۴م.
- (۶) سرکیس، خطی.
- (۷) سید، خطی.
- (۸) عبدالعزیز طباطبائی، «*اهل البيت فی المکتبة العربیة*»، تراثا، شم ۱۸.
- (۹) مجد اسعد طلس، *الکشاف عن مخطوطات خزائن الاوقاف*، بغداد، ۱۳۷۲ق.

- (۱۰) عبدالقادر عیدروس، النور السافر، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م.
- (۱۱) احمد مجد و مجد سعید ملیح عیسوی، فهرست المخطوطات الغربية بالجامع الكبير بصنعاء، ۱۹۷۸م.
- (۱۲) نجم‌الدین غزی، الكواكب السائرة، به كوشش جبرائیل سلیمان جبور، بیروت، ۱۹۵۹م.
- (۱۳) کوبریلی، خطی.
- (۱۴) محمود احمد مجد، فهرس مخطوطات مكتبة الاوقاف المركزية في السلمانية، بغداد، وزارة الاوقاف.
- (۱۵) مقدمة الفتاوى (نک: ابن حجر در همین مأخذ).
- (۱۶) یاقوت حموی، معجم البلدان.

## پانویس

۱. ↑ یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۲، ص ۲۲۸.
۲. ↑ مقدمة الفتاوى (نک: ابن حجر در همین مأخذ)، ج ۱، ص ۲.
۳. ↑ احمد ابن حجر هیتمی، الفتاوى الكبرى الفقهية، ج ۱، ص ۴، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
۴. ↑ احمد ابن حجر هیتمی، الفتاوى الكبرى الفقهية، ص ۲۵۹-۲۶، بیروت، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م.
۵. ↑ مقدمة الفتاوى (نک: ابن حجر در همین مأخذ)، ج ۱، ص ۲.
۶. ↑ عبدالقادر عیدروس، النور السافر، ج ۱، ص ۲۶۰، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م.
۷. ↑ مقدمة الفتاوى (نک: ابن حجر در همین مأخذ)، ج ۱، ص ۲.
۸. ↑ عبدالقادر عیدروس، النور السافر، ج ۱، ص ۲۵۸، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م.
۹. ↑ عبدالقادر عیدروس، النور السافر، ج ۱، ص ۲۵۹، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م.
۱۰. ↑ عبدالقادر عیدروس، النور السافر، ج ۱، ص ۲۵۸، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م.
۱۱. ↑ سید، خطی، ج ۲، ص ۱۶۱.
۱۲. ↑ نجم‌الدین غزی، الكواكب السائرة، ج ۲، ص ۱۱۲، به كوشش جبرائیل سلیمان جبور، بیروت، ۱۹۵۹م.
۱۳. ↑ عبدالحی ابن عماد، شذرات الذهب، قاهره، ۱۲۵۱ق.
۱۴. ↑ نجم‌الدین غزی، الكواكب السائرة، ج ۲، ص ۱۱۱، به كوشش جبرائیل سلیمان جبور، بیروت، ۱۹۵۹م.
۱۵. ↑ سرکیس، خطی.
۱۶. ↑ احمد مجد و مجد سعید ملیح عیسوی، فهرست المخطوطات الغربية بالجامع الكبير بصنعاء، ج ۱، ص ۱۴۰، ۱۹۷۸م.
۱۷. ↑ عبدالعزیز طباطبائی، «اهل البيت في المكتبة العربية»، ج ۱، ص ۹۸-۱۰۱، تراشا، شم ۱۸.
۱۸. ↑ کوبریلی، خطی، ج ۱، ص ۱۶۵.
۱۹. ↑ کوبریلی، خطی، ج ۲، ص ۴۲۶.
۲۰. ↑ خدیویه، فهرست، ج ۱، ص ۲۶۷.
۲۱. ↑ آصفیه، خطی، ج ۴، ص ۳۷۶.
۲۲. ↑ رقیعی، احمد و دیگران، ج ۱، ص ۴۷۳، فهرست مخطوطات مكتبة الجامع الكبير صنعاء، صنعاء، ۱۹۸۴م.
۲۳. ↑ مجد اسعد طلس، الكشف عن مخطوطات خزائن الاوقاف، ج ۱، ص ۵۱، بغداد، ۱۳۷۲ق.
۲۴. ↑ سید، خطی، ج ۱، ص ۵۱.
۲۵. ↑ احمد مجد و مجد سعید ملیح عیسوی، فهرست المخطوطات الغربية بالجامع الكبير بصنعاء، ج ۱، ص ۱۰۰، ۱۹۷۸م.
۲۶. ↑ خدیویه، فهرست، ج ۷، ص ۱۹۴.
۲۷. ↑ سید، خطی، ج ۲، ص ۲۲.
۲۸. ↑ مجد اسعد طلس، الكشف عن مخطوطات خزائن الاوقاف، ج ۱، ص ۳۴، بغداد، ۱۳۷۲ق.
۲۹. ↑ خدیویه، فهرست، ج ۱، ص ۲۵۱.

## منبع

دانشنامه بزرگ اسلامی، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، برگرفته از مقاله «ابن حجر هیتمی»، ج ۳، ص ۱۰۸۷.

رده‌های این صفحه : تراجم | علمای اهل سنت | علمای قرن دهم | فقهای شافعی